DE ORGELS VAN DE BONIFATIUS EN GERARDUS MAJELLA

Het orgel in de kerk

Een kerk zonder orgel: het kan en komt voor, maar je mist toch iets. Het orgel behoort immers tot een van de meest geliefde muziekinstrumenten in een kerk.
Als bij binnenkomst het orgel klinkt, dan ben je meteen in de sfeer die bij de kerk past. Zachte warme klanken vullen de gewijde omgeving. Je proeft het mysterie, komt makkelijker tot jezelf, denkt na over het leven van Christus, ervaart de uitnodiging om tot gebed te komen. Gaat de organist voluit, dan trillen de gewelven op hun grondvesten.

Het orgel staat meestal achter in de kerk op de orgelzolder waar ook het koor zingt. Soms is er bovendien een klein orgel aan de zijkant naast het priesterkoor.
Als je geluk hebt, speelt de organist voorafgaande aan de eredienst een compositie naar eigen keuze. Zijn/haar keuze is vaak afhankelijk van het kerkelijk jaar, het karakter van de zondag, de gekozen liederen of schriftlezingen dan wel eigen voorkeur voor muziek.
De aard van de viering doet er uiteraard alles toe - bij een uitvaart past andere muziek dan bij een huwelijk-.
De organist past zijn orgelspel meestal ook aan bij het moment in de viering. Het orgelspel na de preek heeft vaak een meditatief karakter, voordat een acclamatie met zang wordt ingezet. De organist kan er ook voor kiezen op enig moment een lied dat later in de viering gezongen wordt voor te spelen. De mensen kennen dan de melodie al een beetje.
In onze ABG-gemeenschap zijn we gezegend met goede organisten.

Een kerk heeft in de regel een orgel, denk je, maar toch is dat niet altijd zo geweest. Pas vanaf de dertiende eeuw deed het zijn intrede in de westerse kerk. Voordien was er alleen koorzang, bestaande uit eenstemmige gregoriaanse muziek, later gevolgd door meerstemmige muziek. Pas in de vijftiende eeuw kreeg het orgel een passende plaats ten opzichte van het koor/ cantorij.

De orgelbouw

Orgels zijn vaak imposante meubels. Je ziet een flinke hoeveelheid pijpen, kleine en grote met meestal een monumentale kast eromheen.
Een groep pijpen die dezelfde klankkleur voortbrengt, noemt men stem, spel of register. De lengte van een pijp bepaalt de toonhoogte. Voor iedere toon of klankkleur worden meerdere pijpen gebruikt. Het aantal pijpen bepaalt het aantal klankmogelijkheden van een orgel.
Bij elke toets van het toetsenbord, dat ook wel klavier genoemd wordt, hoort ten minste één pijp van één register. De registers (stemmen) zijn veelal vernoemd naar oudere orkestinstrumenten omdat hun klank er op lijkt. Bijvoorbeeld vernoemd naar fluit of trompet.
Een orgel kan verschillende stemmen hebben en dus groot of klein zijn.
Er wordt wel gezegd dat de panfluit de voorloper is van het orgel. Op zich is deze gedachte niet zo vreemd, want zowel de panfluit als het orgel bestaan uit een serie pijpen van verschillende lengte.

Beroemde orgels in de ABG
Het is een hele kunst om een orgel te bouwen. Het luistert nauw om de registers op elkaar af te stemmen en van een passende kast te voorzien. Ook de materiaalkeuze is van groot belang.
Nederland kent een beroemde orgelbouwer: Michaël Maarschalkerweerd (1838-1915). Vele orgels in Nederland staan op zijn naam. Hij tekende, al dan niet samen met zijn vader, voor 175 orgels.
Het meest bekende werk van Maarschalkerweerd is het orgel van het Concertgebouw in Amsterdam uit 1891, dat gerestaureerd is in 1993.
In zijn bedrijf werkten rond 1900 ruim twintig mensen.
De ontdekking van de elektriciteit in de negentiende eeuw is niet voorbijgegaan aan de orgelkunst. Maarschalkerweerd heeft er dankbaar gebruik van gemaakt.
Net als bij de meeste orgels, geldt ook voor de orgels van Maarschalkerweerd dat zij in de eerste plaats een functie hadden in de eredienst.
De ABG-parochie is ook bekend met Maarschalkerweerd. Hij heeft het grote orgel in de oude Bonifatiuskerk gebouwd. Ook het huidige orgel in de Gerardus Majellakerk is van zijn hand. In het vervolg treft u een kort historisch overzicht aan van deze orgels in onze gemeenschap.

Het orgel in de Sint Bonifatius aan het Kastanjeplein

In den beginne……

De Sint Bonifatius aan het Kastanjeplein heeft in haar geschiedenis drie orgels gehad. De imposante kerk werd ontworpen door Evert Margry, een van de grote architecten van de neogotiek in Nederland. De kerk werd in 1982 gesloten en in 1984 helaas afgebroken, maar spreekt nog altijd tot de verbeelding.

Bij de bouw in 1884-1886 werd er voorlopig een tweedehands mechanisch orgel met twee klavieren en pedaal geplaatst. Het verhuisde in 1902 naar Schoonhoven. Toen kreeg de Bon namelijk een *Maarschalkerweerd*-orgel en dat was niet niks. Zijn orgel in de Bonifatius, geplaatst in het koor, werd op 15 juni 1902 in de Bonifatius ingewijd door de heer L. van Erven-Dorens.
Dit orgel stond in het koorgedeelte vóór in de kerk.

Het orgel verplaatst en verbouwd
Het orgel in de Bon kon alleen bespeeld worden dankzij *orgeltrappers*. Orgeltrappers moesten lucht in het orgel blazen. Bij grote orgels was zelfs een volledig team mannen aanwezig om het orgel te voorzien van voldoende lucht. Het was destijds iets nieuws en de eerste zondagen was er veel belangstelling om te trappen, maar één uur trappen was erg zwaar, zeker als de organist eens flink uithaalde en alle lucht uit de balgen wegzoog. In de biechtstoel zal wel eens als penitentie een trapbeurt zijn voorgeschreven, toen de belangstelling minder werd…

In 1930 verhuisde het orgel van voor in de kerk naar de toren. Orgelbouwer Pels verbouwde en breidde het uit, zijn nieuwe orgel werd in 1931 met een feestelijk concert ingewijd. Orgeltrappen was niet meer nodig, het nieuwe product was geheel op elektriciteit ingesteld.
Pels was gevestigd in Antwerpen, maar hij kwam regelmatig naar Amsterdam om zijn schepping te controleren en bij te stellen. Zelfs in de oorlogsjaren: hij fietste naar Amsterdam voor inspectie, toen het openbaar vervoer uitviel. Later klaagde hij in een brief aan Pastoor Schiphorst over het in onderhoud geven van zijn schepping aan een firma uit de stad. Hij vond dit erg onredelijk gezien zijn opofferingen gedurende de oorlogsjaren.

U kent de geschiedenis. De Bonifatius werd afgebroken, waarmee ook het orgel verdween. De pastorie werd tot kerkzaal verbouwd waar geen plaats was voor zo'n groot orgel.
Het huidige orgel in de Anna Bonifatius is een elektronisch orgel.
Het is gebouwd door Johannus orgelbouw in Ede. Het model is een Opus 220 uit begin jaren '80. De klanken worden weergegeven door 2 luidsprekers.
Het orgel is een schenking van een familielid van de organist van de Gerardus.

Wist u overigens dat een deel van het grote Bonifatiusorgel is ingebouwd in de Bonifatiuskerk in Rijswijk? En dat op 23 maart 1983 op de veiling 27 loze zinken orgelpijpen van dit orgel zijn verkocht?

Het orgel van de Gerardus Majella

Herkomst

De geschiedenis van het orgel van de Gerardus Majella begint in Maurik, een dorp ten oosten van Wijk bij Duurstede. De in 1795 gestichte parochie van O.L.V. ten Hemelopneming te Maurik had sinds 1833 een klein tweedehands kabinetorgel. Maar de behoefte aan een groter orgel groeide, en zo'n 125 jaar geleden was men er echt aan toe. Ook deze kerk gaf de opdracht aan Maarschalkerweerd te Utrecht Waarschijnlijk was er niet al te veel geld beschikbaar, want het nieuwe orgel werd

geplaatst in een kas die duidelijk veel ouder was, voorzien van *niet-sprekende* (geen klank voortbrengende) frontpijpen en bekroond met drie beelden, waaronder een harp-spelende David. Maarschalkerweerd bezat het meubel en zag nu kennelijk een mogelijkheid om het kwijt te raken. Jammer genoeg is er in de archieven van Maurik geen spoor van de transactie en verdere lotgevallen van het orgel te vinden. Het Maarschalkerweerd-orgel werd rond 1890 gebouwd. Aangenomen mag worden dat het tot 1944 gefunctioneerd heeft, zij het dat archiefstukken daarover niet meer aanwezig zijn.
Tijdens de tweede wereldoorlog werd het instrument sterk beschadigd door een granaatinslag in de kerk, die door een dijkdoorbraak ook nog onder water kwam te staan. Na de oorlog werden provisorisch herstelwerkzaamheden aan de kas verricht, zoals op een foto, vermoedelijk uit de jaren vijftig, nog te zien is. Geld voor een complete restauratie had de kleine parochie evenwel niet. In 1964 of 1965 werd het instrument, waarschijnlijk zonder kas, die niet meer te herstellen was, verkocht aan Uden en daar geplaatst in een sportzaal die tevens als kerkgelegenheid werd gebruikt. Op die locatie werd het orgel in 1990 in zeer slechte staat aangetroffen.
De kas bestond uit triplexplaten, het pijpwerk was ernstig beschadigd en door amateuristische ingrepen verminkt, het register Gamba lag incompleet onder het orgel, de verbinding tussen de pedaalklavier en het manuaal was verdwenen, de winddruk gewijzigd, enz. Dat neemt niet weg, oordeelde men, dat uit een en ander toch nog een behoorlijk orgel kon worden samengesteld, dat representatief genoemd mag worden voor de periode waarin het gebouwd werd. Daarom besloot de Katholieke Klokken- en Orgelraad het geheel aan te kopen en te proberen er een gegadigde voor te vinden.

Restauratie

Het materiaal werd in 1990 opgeslagen in de werkplaats van Adema-Schreurs Kerkorgelbouw te Amsterdam in afwachting van een gegadigde. De Gerardus Majella-parochie hapte toe. Pastor Stam maakte zich sterk om het orgel in de Gerardus te krijgen en wist er de middelen voor te werven. In mei 1993 werd de renovatie ter hand genomen nadat de Orgelraad het instrument aan Adema Schreurs had verkocht en toestemming had gegeven voor restauratie.

Het was een niet geringe opgave. Zeventien niet sprekende frontpijpen (die geen geluid voorbrengen) werden toegevoegd, afkomstig uit een gesloopte kerk in Hazerswoude – overigens ook weer van de hand van Maarschalkerweerd. Afgezien van alle technische zaken aan het orgel zelf, moest er een geheel nieuwe eikenhouten kas ontworpen en vervaardigd worden, aangepast qua stijl en afmetingen aan de ruimte waarin het thans is geplaatst. Adema Schreurs restaureerde en de Fa. Kneppers van de Zeeburgerdijk maakte de nieuwe kas.

Meer informatie

De beknopte geschiedenis van beide orgels met de disposities treft u aan op *www.maarschalkerweerd.info*

Op deze interessante website is van alles over alle Maarschalkerweerd-orgels te vinden. Het is een groeidocument, de site is nog niet compleet. Er worden steeds gegevens aangevuld. Misschien kunt u ook behulpzaam zijn. Zo wordt er nog gezocht naar een foto van het orgel van de Bonifatius van vóór 1930. Wie weet heeft u dit nog in uw fotoarchief. We horen het graag.

Geraadpleegde bronnen:

-Uit de geschiedenis van de St.Bonifatius, 100 jaar parochie in Amsterdam Oost, Bert Bos, Jan de Haan en Kathy Hoogenboom, red. parochieblad Bonpraet.
-Orgels in Amsterdam,1980, Cor Boer en Theo Proeskie,
-Het Maarschalkerweerdorgel in de Gerardus Majellakerk, 1993, Cor Boer.
-website: www.maarschalkerweerd.info
-Eigen archief

Ben Dieker